

بسمه تعالی

دستورالعمل اجرایی نحوه پیش‌بینی و احداث سرپناه عشایری در مراتع

مقدمه:

نیاز انسان به امنیت و نیز حفاظت در برابر خسارات ناشی از بارندگی شدید و طوفان، جانوران و حشرات موذی و خطرناک و داشتن حداقل امکانات رفاهی و بهداشتی و در حداقل مساحت از دیرباز منجر به ایجاد انواع سرپناه توسط دامداران کوچ رو و نیز عمدتاً در مناطق قشلاقی و کمتر از آن در مناطق ییلاقی گردیده است. لذا در طرح‌های مرتعداری به همین منظور سرپناه انسانی، انبار علوفه، جایگاه دام و ... پیش‌بینی می‌گردد به طوری که ابنیه مزبور هیچ‌گونه حق مالکیتی برای دامداران صاحب طرح ایجاد نمی‌کند و تا زمانی که دامدار به شغل دامداری مشغول باشد، می‌تواند از آن استفاده نماید. لیکن به علت عدم استحکام مناسب و نوع مصالح مرسوم در سرپناه‌ها و سایر ابنیه دامداری و بعضاً به دلیل عدم جانمایی اولیه مناسب، اغلب حوادث ناشی از سیل و طوفان و ... منجر به بروز خسارت‌های فراوان به عشایر و دامداران می‌گردد. لذا به منظور پیشگیری از تکرار حوادث مزبور، ایجاد سرپناه امن و مقاوم، نیاز اولیه و ضروری دامداران به شمار می‌رود و علاوه بر آن با توجه به پیشرفت امکانات زندگی در روستاها و نبود سرپناه مناسب در مراتع عشایری، اعضای خانوار عشایری تمایل به همراهی سرپرست خانوار و کوچ به ییلاق و قشلاق را نداشته و مشکلاتی از قبیل تأمین وسایل گرمایشی مناسب در محیط چادر، هزینه‌بر بوده و نیاز به مصرف سوخت بالا خواهد داشت. ضمن اینکه خطر آتش‌سوزی چادر نیز زندگی عشایر را تهدید می‌نماید. علی‌احوال سرپناه برای عشایر در قطبین کوچ ضروری بوده و نیاز به آن کاملاً محسوس می‌باشد. عشایر با حدود ۲۵۲ هزار خانوار، قریب به ۳۵ میلیون هکتار مراتع کشور را در اختیار داشته و بهره‌برداری می‌نمایند. دام ثروت اصلی، منبع درآمد و عامل قدرت اقتصادی و اجتماعی خانوار عشایری است، بنابراین معیشت عشایری بر پایه دام استوار است. لذا به لحاظ حفظ مراتع و جلوگیری از تصرف و تغییر کاربری اراضی ملی، می‌بایست چهارچوب مشخص و معینی را در این زمینه تدوین نمود. در این ارتباط لازم است با هماهنگی ادارات کل منابع طبیعی و آبخیزداری و امور عشایر استان‌ها، سرپناه انسانی مناسب برای طرح‌های مرتعداری عشایری در نظر گرفته و اجرایی گردد.

۱ - الزامات و مستندات:

حضور دامداران در مراتع ییلاق و قشلاق با مجوز دولت (طرح مرتعداری) به صورت موقت و در زمان مناسب و به منظور تعلیف دام تعریف شده است، بنابراین جایگاه دام نیز به صورت موقت در اختیار دامداران عشایری کوچ رو قرار می‌گیرد و مالکیتی بر آن متصور نیست و بر اساس ماده (۳) قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع و با عنایت به بند ۲۰ شیوه‌نامه فنی و اجرایی بهره‌برداری از مراتع کشور موضوع بخشنامه شماره ۹۹/۱/۱۳۲۶۱ مورخ ۱۳۹۹/۰۵/۱۱ هرگونه بهره‌برداری در قالب طرح مرتعداری می‌باشد، کما اینکه در طرح‌های مرتعداری نیز اجازه سرپناه انسانی، انبار علوفه و جایگاه دام داده می‌شود و تنها دامدار صاحب عرف عشایری از مزایای حاصل از سرپناه و جایگاه دام در مدت حضور در قشلاق و ییلاق استفاده نماید.

۲ - تعاریف:

۱-۲- سکونت گاه: در واقع همان محل یا مکان قابل سکونت است که از اجزای مختلفی تشکیل شده است و شرایط جغرافیایی آن، زندگی اجتماعی را میسر می‌سازد.

۲-۱-۱- سرپناه: منظور از سرپناه، خانه عشایری ثابت یا متحرک (قابل حمل همانند چادر و کانکس) که عشایر با استفاده از مواد و مصالح مناسب و بر اساس عرف محل برای استفاده موقت می‌سازند و فقط در مدتی از سال قابل استفاده است. این سرپناه‌ها حداکثر به مساحت ۵۰ مترمربع در نظر گرفته می‌شود.

۲-۱-۲- سکو: به سطوح تخت و صاف بلندتر از زمین جهت استقرار چادر عشایری گفته می‌شود که ارتفاع آن ۰/۵ متر و از مصالح مناسب ساخته شود.

۲-۱-۳- محل نگهداری دام (آغل): به محل توقف، نگهداری و پرورش دام، آغل گفته می‌شود. متناسب با تعداد دام مجاز، حداکثر ۱/۵ مترمربع به ازاء هر واحد دامی با فنس یا مصالح مناسب یا مصالح محلی (مسقف) در نظر گرفته می‌شود.

۲-۱-۴- انبار علوفه: حداکثر ۳۰ مترمربع، با استفاده از مصالح محلی و یا مصالح مناسب (متناسب با دام مجاز قابل کاهش است).

۲-۱-۵- سرویس بهداشتی و حمام: حداکثر ۶ مترمربع

۲-۲- عرف: مجموعه‌ای از توافقات یا معیارها و هنجارها که از سوی عموم پذیرفته شده‌اند.

۲-۳- مراتع ییلاقی: به محدوده زیستی و مناطق جغرافیایی گفته می‌شود که عشایر معمولاً تمام یا قسمتی از فصول بهار و تابستان را در آن می‌گذرانند و عموماً در مناطق کوهستانی کشور قرار دارند.

۲-۴- مراتع قشلاقی: به محدوده زیستی و مناطق جغرافیایی گفته می‌شود که افراد و خانوارهای عشایری، معمولاً تمام یا قسمتی از فصول پاییز و زمستان را در آنجا سپری می‌کنند و در دشت‌های پست و یا در مناطق با عرض جغرافیایی کم واقع شده‌اند.

۲-۵- مراتع میان‌بند: به مناطق بین قلمروهای ییلاقی و قشلاقی عشایر اطلاق می‌شود.

۲-۶- مراتع روستایی: مرتع اطراف روستا است که عرفاً مورد بهره‌برداری دام‌های روستائیان قرار می‌گیرد و توسط هیات ممیزی مراتع تعیین و مشخص می‌گردد.

۳ - نحوه اقدام:

۳-۱ - در مراتع فاقد طرح:

در مراتع فاقد ممیزی و دارای پروانه چرای دام هرگونه پیش‌بینی ساخت ابنیه و سرپناه در مراتع ممنوع می‌باشد. تأکید می‌شود بر اساس ماده (۳) قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع و با عنایت به بند ۲۰ شیوه‌نامه فنی و اجرایی

بهره‌برداری از مراتع کشور موضوع بخشنامه شماره ۹۹/۱/۱۳۲۶۱ مورخ ۱۳۹۹/۰۵/۱۱ هرگونه بهره‌برداری می‌بایست در قالب طرح مرتع‌داری باشد.

تبصره: در مراتع دارای پروانه چرا در صورت وجود سرپناه قانونی و تخریب سرپناه به دلیل بروز حوادث غیرمترقبه، با تأیید کمیته فنی استان به میزان همان سطح و بدون افزایش تا زمان تهیه طرح مرتع‌داری (حداکثر دو سال) اجازه بازسازی داده خواهد شد.

۳-۲ - در مراتع دارای طرح مرتع‌داری:

۳-۲-۱ - در مراتع انفرادی دارای طرح مرتع‌داری:

در مراتع عشایری انفرادی بر اساس تعریف سرپناه و رعایت عرف محل همانند مراتع مشاعی، مرتع‌دار ملزم به رعایت آن می‌باشد.

۳-۲-۲ - در مراتع مشاعی دارای طرح مرتع‌داری:

۳-۲-۱ - در مراتع روستایی: نیازی به سرپناه نبوده و برای نگهداری دام در خارج از بافت روستا در صورت نیاز به شکل تجمیع دامداری‌ها با اخذ مجوزهای لازم از معاونت امور دام متناسب با تعداد دام مجاز و بر اساس دستورالعمل‌ها و ضوابط استعدادیابی و واگذاری اراضی عمل می‌گردد و در مراتع قشلاقی در قالب بازسازی ابنیه‌ی موجود با همان سطح از جمله کنده و زاغه‌های نگهداری دام باشد و هیچ سازه جدیدی در سطح اراضی ملی که منجر به تغییر کاربری مرتع شود، احداث نگردد.

۳-۲-۲ - در مراتع عشایری: اگر عرف استفاده از مرتع جهت استقرار مرتع‌دار و نگهداری دام، خانه، آغل و یا سایر سکونت‌گاه‌های مرتبط با موضوع باشد، صرفاً احداث یا جابجایی بنا در همان سطح امکان‌پذیر می‌باشد. چنانچه عرف اسکان در سطح مرتع در طول مدت بهره‌برداری، چادر باشد سکویی به ارتفاع ۰/۵ متر و دیواری به ارتفاع ۱/۵ (یک و نیم) متر بر روی سکو جهت استقرار چادر و یا استقرار کانکس موقت لحاظ می‌گردد.

۳-۲-۳ - در مراتعی که عشایر به صورت خودجوش اسکان پیدا کرده‌اند ادارات کل امور عشایری استان می‌بایست با همکاری سایر دستگاه‌های مرتبط در قالب طرح اسکان نسبت به تعیین و تکلیف این مناطق با رعایت ضوابط و مقررات مربوطه اقدام نمایند.

۴ - مکان‌یابی محل استقرار سرپناه در مرتع:

۴-۱ - ترجیحاً در مناطق استقرار فعلی و در صورت نیاز به جابجایی، در مناطق فاقد پوشش گیاهی، در غیر این صورت عرصه‌ای انتخاب شود که تراکم پوشش گیاهی چندساله کمتر از ۱۵ درصد باشد.

۴-۲ - محوطه موردنظر در مناطق بادگیر، مسیل، سیل‌گیر و حرکات توده‌ای نباشد و ترجیحاً دارای شیب کمتر از ۱۰ درصد باشد.

۴-۳ - در محدوده اترافگاه‌ها، چراگاه‌های عمومی، آبشخوارها، چشمه‌ها و آبگاه‌ها نبوده و در صورت پیش‌بینی احداث ابنیه در محل جدید، حداقل ۲۰۰ متر (در مناطق تپه‌ماهور) تا ۴۰۰ متر (در مناطق دشتی) فاصله داشته باشد.

۴ - ۴ - قابل دسترسی آسان بوده و ترجیحاً نیازی به جاده‌سازی نباشد.

۴ - ۵ - رعایت حریم‌های قانونی آبراهه‌های دائمی و فصلی، راه‌های مواصلاتی، محدوده‌های دارای ممنوعیت قانونی و سایر حریم‌ها ضروری است.

۴ - ۶ - از ایجاد سرپناه خارج از محدوده یورد مرتعداران که موجب از هم گسیختگی مرتع می‌گردد، خورد شود.

۴ - ۷ - در صورتی که سرپناه‌های فعلی، به دلایل مختلف از جمله سیل، رانش زمین و زلزله در معرض تهدید باشند ادارات کل می‌توانند پس از تأیید کمیته فنی و صدور مجوز جدید با اخذ تعهد محضری نسبت به جابجایی سرپناه مرتعداران با همان سطح در مرتع مذکور با رعایت شرایط صدرالذکر در قالب تهیه یا اصلاح طرح مرتعداری اقدام نمایند.

۴ - ۸ - استفاده از کانکس متحرک جهت اسکان موقت در سطح مرتع بلامانع خواهد بود.

۴ - ۹ - در طرح‌های مرتع‌داری با میانگین سرانه کمتر از ۱۴۰ هکتار برای هر بهره‌بردار، احداث هر نوع سرپناه با رعایت بند ۲-۲-۳ این دستورالعمل ممنوع می‌باشد.

۴ - ۱۰ - این دستورالعمل شامل مناطق جنگلی هیرکانی و ارسباران نمی‌باشد.

۵ - فرآیند و نحوه احداث سرپناه و ابنیه جدید در طرح‌های مرتعداری:

۵ - ۱ - ارائه درخواست از سوی مجری یا مجریان به اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان

۵ - ۲ - بررسی وضعیت متقاضی از لحاظ استمرار مرتعداری و انجام تعهدات و عدم تخلف، پرداخت حقوق دولتی و رعایت دستورالعمل‌ها و شیوه‌نامه‌های جاری توسط اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان صورت می‌گیرد.

۵ - ۳ - شناسایی و جانمایی ابنیه موجود در راستای اجرای بند ۲-۳ شرح خدمات تهیه طرح‌های مرتعداری و مفاد این دستورالعمل

۵ - ۴ - با توجه به اینکه سرپناه، آغل، انبار علوفه و سایر ملزومات جزء لاینفک مرتع می‌باشند، لذا اخذ تعهد محضری مبنی بر عدم ادعای مالکیت، عدم فروش و اجاره، عدم افزایش سطح، عدم تخلف، عدم ترک دامداری و رعایت حقوق ارتفاقی و عرفی ضروری می‌باشد. در صورت وجود هر کدام از موارد فوق‌الذکر، مجوز طرح مرتعداری شخص متخلف باطل و اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان مجاز به خلع ید بوده و تمام ابنیه‌های متعلق به دولت خواهد بود.

۵ - ۵ - مرتعداران مشمول این دستورالعمل با رعایت ضوابط و مقررات، باید نسبت به اجرای تعهدات مندرج در کتابچه طرح مرتعداری به صورت کامل اقدام نمایند.

۵ - ۶ - مجری طی وکالت‌نامه رسمی به اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان اختیار تام و نیابت و اذن می‌دهد که در صورت فسخ یا ابطال قرارداد، رأساً و بدون مراجعه به مراجع ذیصلاح نسبت به تخلیه و خلع ید سرپناه اقدام نماید.

۵ - ۷- پس از تأیید مراتب فوق از سوی کمیته فنی استان، در مراتع فاقد طرح مرتعداری متقاضیان باید با رعایت مفاد آخرین راهنمای ابلاغی تهیه و اجرای طرح مرتعداری و بر اساس دستورالعمل حاضر، طرح مرتعداری تهیه و ارائه نمایند و در عرصه‌های دارای طرح مرتعداری نسبت به اصلاح و بازنگری طرح اقدام شود.

۶ - فرآیند و نحوه بازسازی سرپناه و ابنیه موجود در طرح‌های مرتعداری:

۶ - ۱ - ابنیه و سرپناه‌های مجاز موجود در مراتع:

۶ - ۱ - ۱ - شرایط احراز هویت و تعیین بهره‌بردار مجاز تابع مفاد آخرین شیوه‌نامه فنی و اجرایی بهره‌برداری از مراتع کشور و قرارداد طرح مرتعداری می‌باشد.

۶ - ۱ - ۲ - بازسازی سرپناه‌ها بر اساس این دستورالعمل و بدون افزایش سطح، ارتفاع و با مصالح مناسب پس از تأیید کمیته فنی استان و با گزارش ناظر طرح مطابق بند ۴-۲-۳ و ۳-۳-۸ شرح خدمات تهیه و اجرای طرح‌های مرتعداری، قابل اجرا می‌باشد.

۶ - ۲ - ابنیه و سرپناه‌های غیرمجاز موجود در مراتع:

بدیهی است پس از شناسایی این دسته از اماکن، طبق قوانین جاری با متخلفان برخورد و مراحل خلع ید و تخریب بنا طی خواهد شد.

۷ - ساختار مدیریت و نظارت:

۷ - ۱ - نظارت بر نحوه اجرای این دستورالعمل، بر عهده رئیس اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان و کارشناس ناظر طرح‌های مرتعداری می‌باشد.

۷ - ۲ - از آنجاکه این دستورالعمل در قالب طرح‌های مرتعداری ماده ۳ اجرا می‌شود در صورت وجود موارد اختلافی موضوع در کمیته فنی استان مطرح و تصمیم‌گیری می‌گردد.

۷ - ۳ - هر گونه تفسیر و رفع ابهام در این دستورالعمل بر عهده کمیته فنی دفتر امور مراتع با حضور نماینده تام‌الاختیار سازمان امور عشایر ایران می‌باشد.

این دستورالعمل در ۷ بند تدوین شده و جایگزین کلیه مکاتبات و مصوبات قبلی این سازمان در خصوص سرپناه می‌گردد.